

М. В. Ворона, головний спеціаліст
Міністерства праці та соціальної політики України

ТЕОРИТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

АНОТАЦІЯ. У статті визначено теоретичні основи категорії «гендер» та суміжних категорій, їх еволюція та зміст. Запропоновано нове розуміння гендеру як кластеру та принципу екзистенціальної гендеризації як напрямок розвитку гендерної політики.

КЛЮЧОВІ СЛОВА. Гендер, теорії гендеру, гендерний мейнстрімінг, екзистенціальної гендеризація.

АННОТАЦИЯ. В статье определено теоретические основы категории «гендер» и смежных категорий, их эволюция и содержание. Предложено новое понимание гендера как кластера и принцип экзистенциальной гендеризации как направление развития гендерной политики.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА. Гендер, теории гендера, гендерный мейнстриминг, экзистенциальная гендеризация.

ANNOTATION. In the defined the theoretical bases of «gender» category as well as contiguous categories, their evolution and contents in the article. It is offered the new understanding of gender as a cluster and principle of existential genderization as a direction of gender policy development.

KEYWORDS. Gender, theories of gender, gender mainstrimming, existential genderization.

На самміті тисячоліття ООН у вересні 2000 року світові лідери визначили ключові цілі та завдання розвитку до 2015 року, що стали відомі як Цілі Розвитку Тисячоліття.

Цілі розвитку тисячоліття, підписані Україною у числі 189 країн світу у 2000 році, стали основними напрямками її політики. Зокрема, забезпечення гендерної рівності стало однією з шести цілей розвитку нашої держави в третьому тисячолітті. Для досягнення цієї мети необхідно реалізувати ряд заходів нормативно-правового та практичного характеру:

— розроблення законодавчих та інституційних механізмів щодо сприяння гендерній рівності, зокрема впровадження гендерного квотування при необхідності;

— введення в постійну практику гендерної експертизи законодавчих та нормативних актів, програм і заходів економічної та соціальної політики;

— розроблення освітніх та просвітницьких програм, спрямованих на зміну гендерних стереотипів, створення необхідних механізмів для забезпечення паритетного представлення жінок у партійних списках на висунення кандидатів у депутати;

— залучення засобів масової інформації з метою підвищення уваги громадськості до гендерної проблематики в контексті соціально-політичних подій;

— розвиток практичних програм щодо захисту інтересів жінок, на яких вплинули негавні чинники перехідного періоду економіки;

— вирішення проблеми жіночої зайнятості.

Оскільки, перед державою постає завдання формування гендерної політики, то нерозуміння того, що таке гендер, робить її неефективною. Комплексне бачення гендерної тканини суспільства потребує логічного осмислення її як цілісності у всіх системах взаємозв'язку та взаємодії чоловіка й жінки і наукового визначення тенденцій змін, розвитку, перетворень.

Розробці політики в цьому напрямі повинно передувати глибоке та всебічне вивчення теоретичних основ цього явища в лінгвістичному та сутнісно-змістовому плані.

Проблеми формування та реалізації гендерної політики в Україні активно досліджують українські науковці — К. Верес, І. Голубева, О. Дашковська, В. Довженко, І. Жеребкіна, О. Іваницька, Л. Кобелянська, А. Комарова, К. Левченко, С. Станік, О. Суслова, О. Ярош та ін.

Внесок вітчизняних науковців є вагомим, однак категорія «гендер» потребує подальшого вивчення.

Поняття гендер (англ. *gender*, від лат. *genus* «рід») виникло у Великій Британії. У перекладі з англійської мови гендер буквально означає граматичний рід — чоловічий, жіночий, середній. Надалі це поняття почало означати соціо-статеві характеристики статі, на відміну від власне біологічних (генетико-морфологічних, анатомічних, фізіологічних), — із властивими їй характеристиками способу життя, поведінки, намірів і прагнень тощо.

Термін «гендер» спочатку використовувався в лінгвістиці на позначення граматичної категорії «роду». В новому, не граматичному сенсі це поняття використав психолог Роберт Столер 1968 року. Він зробив це для того, щоб розрізняти «маскулінність» (мужність) та «фемінність» (жіночність) як соціокультурні характеристики чоловічого та жіночого. «Чоловіче» та «жіноче» при цьому лишалися біологічною базою природного розрізнення чоловіків та жінок.

Р. Столлер стверджував, що «гендер — це поняття, яке базується на психологічних і культурних поясненнях, достатньо незалежних від тих, які тлумачать біологічну стать». Уже в 70-ті роки минулого століття термін гендер починають використовувати в різних соціальних науках, передусім у соціології, психології, філософії, при описі відмінності між чоловічою і жіночою поведінкою, які можна пояснити соціальними причинами. На початку 90-х років термін гендер набуває універсального наукового значення не тільки в історії і соціології, але й у культурі, політиці, економіці.

Введення терміна «гендер» у науковий обіг стало доволі вдалим прийомом, здатним переглянути споконвічно усталені уявлення про механізми відтворення статевої нерівності, про механізми реалізації влади, про статево-рольову структуру суспільства, головними рисами якого були патріархатність та гетеросексуальність. Розуміння гендеру в сучасних теоріях ґрунтується на концепції соціального конструювання [2, с. 94—97].

Гендер — явище багатогранне, тому думки вітчизняних науковців стосовно розуміння категорії «гендер» також різняться. У низці запропонованих українськими та російськими дослідниками визначенням категорії «гендер» є певні відмінності.

Так, за тлумачним словником категорія «гендер» означає:

1. Відмінність між чоловіками та жінками за анатомічними ознаками.

2. Соціальний розподіл, який часто базується на статевих відмінностях, але не обов'язково збігається з ними, поняття гендера увійшло в соціологію і означає соціальну стать людини на відміну від біологічної статі, соціально-рольовий статус, який визначає соціальні можливості кожної статі в освіті, професійній діяльності, доступ до влади, сімейній ролі та репродуктивній поведінці і є одним з базових вимірів соціальної структури суспільства;

3. Складна соціокультурна конструкція, яка відображає відмінності в ролях, поведінці, ментальних і емоційних характеристиках між чоловічим та жіночим, в рамках цього підходу гендер розуміють як організовану модель соціальних відносин між жінками та чоловіками, яка не тільки характеризує їх спілкування і взаємодію в сім'ї, а і визначає їх соціальні відносини в основних інституціях суспільства.

За визначенням МОП поняття «гендер» відноситься до соціальних відмінностей та відносин між чоловіками та жінками, які являються набутими і які здатні змінюватися з часом та можуть

значно відрізнятися в різних суспільствах та культурах. Ці відмінності та відносини є соціально обґрунтованими та встановлюються в процесі соціалізації. Вони визначають те, що вважають звичним для представників кожної статі. Крім того, вони залежать від конкретних умов та можуть змінюватися [3, с. 132].

Аналогічним є розуміння поняття категорії «гендер» у авторів навчального посібника про основи теорії гендеру — це змодельована суспільством та підтримувана соціальними інститутами система цінностей, норм і характеристик чоловічої та жіночої поведінки, стилю життя та способу мислення, ролей та відносин жінок і чоловіків, набутих ними як особистостями в процесі соціалізації, що насамперед визначається соціальним, політичним, економічним і культурним контекстами буття й фіксує уявлення про чоловіка і жінку залежно від їх статі. Гендер стосується не тільки чоловіків та жінок як окремих індивідів, а й характеризує відносини поміж ними як соціально-демографічними групами та гендерні відносини в цілому — те, як реалізується соціальні ролі жінок і чоловіків, дівчаток та хлопчиків, як вони соціально вибудовуються [2, с. 11—12].

На думку української дослідниці гендерної тематики Т. Даудової, гендер — система цінностей жінок та чоловіків, їх ролей, характеристик і зв'язків, набутих ними як особистостями в процесі взаємовідносин і взаємодії, що визначається громадсько-політичним і соціально-економічним контекстом їх життя.

Вітчизняний науковець Н. Сабат вважає, що гендер вживається в кількох значеннях:

- як соціально-рольова й культурна інтерпретація рис особистості і моделей поведінки чоловіка та жінки, на відміну від біологічної;

- як набуття соціальності індивідами, що народилися в біологічних категоріях жіночої або чоловічої статей;

- як політика рівних прав і можливостей чоловіків та жінок, а також діяльність зі створення механізмів щодо її реалізації.

У соціології поняття «гендер» означає складний соціокультурний процес: продукування суспільством відмінностей у чоловічих і жіночих ролях, поведінці, ментальних та емоційних характеристиках, а також і сам результат — соціальний конструкт гендеру. Конструювання гендерних відмінностей відбувається через певну систему соціалізації (яка виховує різні навички і психологічні якості у дівчаток і хлопчиків), розподіл праці між жінками і чоловіками та прийняті у суспільстві культурні норми, ролі і стереотипи. При цьому гендерні ролі та норми не ма-

ють універсального змісту і значно розрізняються у різних суспільствах. У цьому сенсі бути чоловіком або жінкою означає зовсім не володіння певними природними якостями; це означає виконувати певну гендерну роль і відповідати певним стандартам [4, с. 15—23].

Підсумовуючи вищевикладене, можна визначити гендер як кластер між жінками та чоловіками, змодельований суспільством залежно від етнічних традицій та соціокультурних норм, які трансформуються з часом разом із змінами у політичній, соціальній та культурній царинах.

Для повнішого розуміння поняття «гендер» необхідно в загальних рисах розглянути теорії та концепцію гендеру.

Усе розмаїття теорій, які пояснюють відмінності й нерівність статей, поділяється на дві школи: біогенетичну та біокультурну. Перша обґрунтовує відмінності поведінки чоловіків і жінок біологічними й генетичними факторами: аргументація зосереджується навколо гормональних відмінностей, розмірів тіла, сили тощо. Друга школа — біокультурна — представлена зростаючою кількістю історичних і антропологічних досліджень, що вказують на величезну варіативність соціостатевої поведінки і поділу праці. Це розмаїття культурних адаптацій таке значне, що його не можна пояснити лише біологічними факторами [1].

Що стосується Концепції гендерного підходу, то згідно з визначенням ООН, «цілеспрямоване впровадження гендерних підходів («gender mainstreaming») — це процес оцінки наслідків для жінок і чоловіків будь-яких дій, що плануються, в тому числі в законодавчій діяльності, у здійснюваній політиці та програмах в усіх царинах і на всіх рівнях. Це стратегія надання інтересам жінок та чоловіків та їхньому сприйняттю проблем і досвіду єдиного, спільного виміру в усьому, що стосується розробки, здійснення, моніторингу та оцінки конкретних напрямів політики і програм в усіх аспектах політичного, економічного та громадського життя, з тим, щоб жінки і чоловіки рівною мірою могли користуватися суспільними благами і не допускати увічнення нерівності. Кінцевою метою цього є досягнення гендерної рівності» [5].

Концепції гендерного підходу знайшла своє відображення у відповідних міжнародних документах після Третьої Конференції ООН з проблем жінок (Найробі, 1985 р.). А на Четвертій Світовій Конференції ООН з проблем жінок (Пекін, 1995 р.) ця концепція була офіційно закріплена в Програмі дій, прийнятій учасниками цієї конференції (Пекінська декларація. Прийнята

на четвертій всесвітній конференції зі становища жінок 15 вересня 1995 року).

Як свідчить зміст відповідних вищезазначених міжнародних документів розглядуваний тип політики позначається поняттям, що базується на введеному в широкий політичний і правовий обіг англomовному терміні «gender mainstreaming».

Гендерний мейнстрімінг або ж гендерний підхід — це комплексний підхід до проблем рівності між жінками та чоловіками. Ця концепція, що базується на ідеї, яка не має ситуацій, які б були нейтральними стосовно статевої приналежності людей [6, р. 8].

Останнім часом набула поширення думка, що відповідно до концепції гендерного підходу, необхідно розвивати гендерну політику за принципом екзистенціальної гендеризації. Відповідно до цього принципу жінки та чоловіки вільно обирають свої соціальні ролі залежно від власних потреб.

Таким чином, вищезазначений принцип дозволить зорієнтувати українську гендерну політику, що здебільшого має декларативний характер, на шлях практичної реалізації.

Зокрема, мінімізувати такі деструктивні наслідки гендерних стереотипів як професійна сегрегація за гендерним принципом, різниця рівнів заробітних плат жінок та чоловіків та створити умови для досягнення паритетності продуктивної та репродуктивної праці.

Література

1. *Грицак Н.* Базові концепції та ідеї гендерної теорії // Стратегічні пріоритети. — № 1. — 2006.
2. *Основи теорії гендеру: Навчальний посібник.* — К.: К.І.С., 2004. — 536 с.
3. *Руководство по проведению гендерного аудита. Методология гендерного аудита МОТ, основаного на принципе активного участия.* Международное бюро труда — Женева, 2007. — 160 с.
4. *Темкина А. А., Здравомыслова Е. А.* Социология гендерных отношений и гендерный подход в социологии // Социологические исследования. — 2000. — № 11.
5. *Gender mainstreaming.* Extract from report of the Economic and Social Council for 1997. (A/52/3. 18 September 1997).
6. *Gender budgeting.* — Strasburg: Directorate General of Human Rights. — Council of Europe, 2005. — 43 p.

Стаття надійшла до редакції 25.06.2010 р.